

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.І. ПИРОГОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи
проф. О. Власенко

05 2019 р.

ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГІЯ
(назва навчальної дисципліни)

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
з підготовки доктора філософії
на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти

галузі знань 22 Охорона здоров'я
(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 222 Медицина
(код і найменування спеціальності)

мова навчання українська, російська, англійська

2019 рік
Вінниця

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Вінницький національний медичний університет
ім. М.І. Пирогова, відділ аспірантури, докторантури

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

д.мед.н, проф. Кіщук В.В.,
к.мед.н., доц. Дмитренко І.В.,
к.мед.н., доц. Барціховський А.І.,
к.мед.н., доц. Лобко К.А.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Професор кафедри очних хвороб, д.мед.н. Салдан Й.Р.

Завідувач кафедри анестезіології, інтенсивної терапії та медицини
невідкладних станів, професор, д.мед.н. Гомон М.Л.

Обговорено на засіданні кафедри ЛОР-хвороб Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова та рекомендовано до затвердження на центральній методичній раді / науковій комісії

« 02 » квітень 2019_ року, протокол № 12 _

Схвалено на центральній методичній раді / науковій комісії та рекомендовано до затвердження вченою радою « _____ » _____ 2019_ року, протокол № _____

Затверджено вченою радою Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

« 30 » 05 2019_ року, протокол № 10

Вчений секретар _____

(Серебреннікова О.А.)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни “Оториноларингологія” складена відповідно до Освітньо-наукової програми Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова на третьому (освітньо-науковому рівні)

(назва рівня вищої освіти)

галузі знань 22 «Охорона здоров'я»

(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 222 «Медицина».

(код і найменування спеціальності)

Опис навчальної дисципліни (анотація)

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Аспіранту винесені питання диференційної діагностики та найновітніші наукові дані щодо найбільш поширених захворювань, а саме, клінічна анатомія, функції, методи дослідження та можливі захворювань зовнішнього, середнього та внутрішнього вуха, носу та додаткових пазух, глотки, гортані, трахеї, стравоходу та суміжних з ними органів і анатомічних утворень., їх ускладнення, з наданням невідкладної допомоги при основних невідкладних станах в розрізі вищевказаних напрямків та диспансерний нагляд. Оториноларингологія - хірургічна спеціальність. Оториноларингологи виконують складні клінічні обстеження, маніпуляції, являються піонерами мікрохірургії. В наш час велика кількість хірургічних втручань на вусі, гортані виконується за допомогою мікроскопа. Широко використовується телевідео-ендоскопічна хірургія порожнини носа і біляносових пазух.

Статус навчальної дисципліни: вибіркова

Предметом вивчення навчальної дисципліни є діагностика, лікування, профілактика, реабілітація найбільш розповсюджених захворювань ЛОР-органів.

Міждисциплінарні зв'язки: відповідно до навчального плану, вивчення навчальної дисципліни «Оториноларингологія» здійснюється, коли аспірантом набуті відповідні знання з основних базових дисциплін на III рівні вищої освіти, а також дисциплін: Історія філософії, як методологічна основа розвитку науки та цивілізації, Англійська мова у науково-медичному спілкуванні, медична етика та деонтологія, Культура мови лікаря: термінологічний аспект, Публікаційна активність та наукометричні бази даних, Біоетичні та медико-правові основи наукових досліджень, з якими інтегрується програма оториноларингології. У свою чергу, Сучасна оториноларингологія формує засади поглибленого вивчення аспірантом наступних спеціалізованих дисциплін терапевтичного профілю (Внутрішні хвороби, Кардіологія, Ревматологія, Фтизіатрія, Гастроентерологія, ендокринологія, Загальна практика-сімейна медицина, Побічна дія ліків, Клінічна фармакологія, Клінічна біохімія та мікробіологія, Клінічна морфологія, Сучасна внутрішня медицина, Сучасна хірургія, Сучасна педіатрія, Сучасне акушерство та гінекологія) та теоретичного (Нормальна анатомія, Патологічна анатомія, Фізіологія, Патологічна фізіологія, Фармакологія, Мікробіологія, Гістологія).

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни “Оториноларингологія” є здобуття аспірантами знань, навичок та вмінь в сфері захворювань ЛОР-органів, достатніх для виконання

оригінального наукового дослідження, отримання нових фактів та їх впровадження у практичну медицину, педагогічну діяльність та інші сфери життя.

1.2. Оволодіти методами діагностики, лікування та профілактики ЛОР-хвороб, насамперед найбільш розповсюджених. Дати чітке уявлення про складні взаємовідносини різних систем організму (в тому числі аналізаторів, рецептори яких розташовані в ЛОР органах) для поглиблення знань з оториноларингології та їх трансформації в уміння під час практичних занять.

Результати навчання

Програмні результати навчання (РН):

- РН1 Демонструвати безперервний розвиток власного інтелектуального та загальнокультурного рівню, самореалізації
- РН2 Інтерпретувати та аналізувати інформацію з використанням новітніх інформаційних технологій
- РН3 Виявляти не вирішені проблеми у предметній області, формулювати питання та визначати шляхи їх рішення
- РН4 Формулювати наукові гіпотези, мету і завдання наукового дослідження
- РН5 Розробляти дизайн та план наукового дослідження
- РН6 Виконувати оригінальне наукове дослідження
- РН7 Пояснювати принципи, специфічність та чутливість методів дослідження, інформативність обраних показників
- РН8 Володіти, вдосконалювати та впроваджувати нові методи дослідження за обраним напрямом наукового проекту та освітньої діяльності
- РН9 Аналізувати результати наукових досліджень, використовувати методи статистичного дослідження
- РН10 Впроваджувати результати наукових досліджень у освітній процес, медичну практику та суспільство
- РН11 Презентувати результати наукових досліджень у формі презентації, постерних доповідей, публікацій
- РН12 Розвивати комунікації в професійному середовищі й громадській сфері
- РН13 Організовувати освітній процес
- РН14 Оцінювати ефективність освітнього процесу, рекомендувати шляхи його удосконалення
- РН15 Організовувати роботу колективу (студентів, колег, міждисциплінарної команди)
- РН16 Дотримуватися етичних принципів при роботі з пацієнтами, лабораторними тваринами
- РН17 Дотримуватися академічної доброчесності, нести відповідальність за достовірність отриманих наукових результатів

Очікувані результати навчання з дисципліни:

1. Знати клініко-анатомічні особливості будови зовнішнього, середнього та внутрішнього вуха у аспекті топографічних взаємовідносин з оточуючими анатомічними утвореннями: порожниною черепа, органами шиї, щелепно-лицевої ділянки, верхніми дихальними шляхами.
2. Трактувати фізіологічні аспекти звукопровідної, звукосприймаючої, вестибулярної функцій на підставі знань з біологічної фізики, фізіології.
3. Пояснювати фізіологічні основи методів дослідження слухового та вестибулярного аналізаторів.
4. Інтерпретувати дані акуметрії, аудіометрії, імпедансометрії, вестибулометрії та рентгенологічних досліджень і КТ скроневої кістки.

5. Визначити основні анатомо-топографічні та важливі клінічні моменти будови верхніх дихальних шляхів та стравоходу на підставі знань з анатомії, гістології, патоморфології.
6. Представити фізіологічні аспекти дихальної, захисної, голосоутворюючої функцій, базуючись на інтерпретації знань з мікробіології, вірусології та імунології, патофізіології, пропедевтики внутрішньої медицини.
7. Визначити місце оториноларингології в системі медичних знань, основні етапи розвитку оториноларингології як науки.
8. Проводити передню і задню риноскопію, мати уяву про відеоендоскопічне дослідження носа та приносних пазух.
9. Проводити орофарингоскопію, володіти методами лікування піднебінних мигдаликів.
10. Мати уяву про пряму та непряму ларингоскопію, фіброскопію, трахеобронхоскопію, езофагоскопію, мікрларингоскопію.
11. Проводити мікроотоскопію та ендоскопічні дослідження ЛОР-органів.
12. Знати основні клінічні прояви захворювань вуха.
13. Розуміти причини та механізми розвитку захворювань вуха та виникнення їх ускладнень.
14. Створювати схеми діагностики та лікування типових випадків при захворюваннях вуха та запропоновувати плани лікувальних заходів у залежності від клінічного перебігу патологічного процесу.
15. Аналізувати та інтерпретувати результати клінічних та лабораторних методів дослідження вуха.
16. Створювати диференційно-діагностичні критерії основних клінічних проявів захворювань вуха.
17. Мати уяву про засоби слухопротезування у залежності від характеру порушення слухової функції.
18. Оцінювати прогноз щодо одужання та відновлення слухової та вестибулярної функцій у хворих з патологією вуха.
19. Знати основні клінічні прояви захворювань верхніх дихальних шляхів.
20. Знати сучасні класифікації захворювань носа, приносних пазух, глотки, гортані, трахеї, бронхів та стравоходу при виборі раціональної тактики лікування хворих.
21. Розуміти причини та механізми розвитку захворювань верхніх дихальних шляхів та виникнення їх ускладнень.
22. Створювати схеми діагностики та лікування типових випадків при захворюваннях верхніх дихальних шляхів та запропоновувати плани лікувальних заходів у залежності від клінічного перебігу патологічного процесу.
23. Аналізувати та інтерпретувати результати клінічних та лабораторних методів дослідження носа, приносних пазух, глотки, гортані.
24. Створювати диференційно-діагностичні критерії основних клінічних проявів захворювань верхніх дихальних шляхів.
25. Оцінювати прогноз щодо одужання та відновлення функцій у хворих з патологією верхніх дихальних шляхів. Знати основні причини та клінічні прояви ургентних станів ЛОР-органів.
26. Знати сучасні класифікації та види захворювань носа, приносних пазух, глотки, гортані, трахеї, бронхів та стравоходу, які потребують невідкладної допомоги.
27. Розуміти патогенетичні механізми розвитку ургентних захворювань ЛОР-органів.
28. Використовувати диференційно-діагностичні критерії основних клінічних проявів невідкладних ЛОР-станів для оцінки стану хворого.
29. Аналізувати та інтерпретувати результати клінічних та лабораторних методів дослідження носа, приносних пазух, глотки, гортані, трахеї, бронхів та стравоходу при ургентних захворюваннях.
30. Створювати алгоритми діагностичної та лікувальної тактики при травмах, кровотечах, сторонніх тілах ЛОР-органів.

31. Засвоїти основні методи надання ургентної допомоги при травмах і кровотечах ЛОР-органів, сторонніх тілах верхніх дихальних шляхів, стравоходу та вуха.
32. Оцінювати прогноз щодо одужання та відновлення функцій у хворих з ургентною ЛОР-патологією.

2. Програма навчальної дисципліни

Дисципліна	Модулі	Загальна кількість годин	Кредити ЄКТС	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Медична та педагогічна практика
Оториноларингологія	Модулі 4	300	10	-	90	90	120

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Введення у спеціальність. Ендоскопічні методи дослідження ЛОР-органів.

Визначення спеціальності оториноларингології як клінічної і профілактичної дисципліни.

Соціальна значимість оториноларингології.

Взаємозв'язок захворювань ЛОР-органів з патологією інших органів і систем.

Історія розвитку оториноларингології, її етапи, видатні вчені. Основні наукові проблеми, які розробляються відповідною кафедрою, історія ЛОР-кафедри.

Завдання викладання отоларингології у вищих навчальних закладах. Значення отоларингології у формуванні світогляду лікаря.

Оволодіння пошукачами практичними навичками: користування лобним рефлектором, проведення риноскопії, орофарингоскопії, отоскопії, дослідження прохідності слухової труби.

Ендоскопічні методи дослідження глотки, гортані трахеобронхіального дерева, стравоходу.

Тема 2. Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження зовнішнього та середнього вуха.

Анатомічні утворення, які відносяться до звукопровідного апарату. Анатомія і функція вушної раковини. Будова стінок зовнішнього слухового проходу, його функції, анатомічні утворення, що межують з ними.

Барабанна перетинка, її відділи, шари, анатомічні утворення. Схематичний малюнок барабанної перетинки.

Трасформаційна і екрануюча функції барабанної перетинки, їх механізм.

Анатомічні утворення середнього вуха.

Стінки барабанної порожнини, їх будова і топографія.

Анатомія і функція слухової труби, дослідження її барофункції. Будова вторинної барабанної перетинки. Типи сосковидних відростків, Групи повітроносних клітин, їх значення в розповсюдженні запальних процесів.

М'язи середнього вуха, їх функції.

Особливості будови зовнішнього і середнього вуха у дітей раннього віку.

Тема 3. Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження звукового аналізатора.

Анатомічні утворення звукового аналізатора.

Будова кісткової і перетинчастої завитки, основної мембрани.

Будова кортієвого (спірального) органу. Механізм звукосприйняття.

Провідні шляхи і центральні відділи звукового аналізатора.

Теорії слуху: резонансна теорія Гельмгольца (її підтвердження у клініці та експерименті – дослідження Л.А.Андрєєва), гіпотези Бекеші, Лазарева, Ухтомського.

Дослідження слуху розмовною та шепітною мовами (слова, цифри).

Дослідження слуху камертонами (досліди Рінне, Вебера, Швабаха, Желле), їх значення в диференційній діагностиці уражень звукопровідного та звукосприймального апаратів.

Слуховий паспорт, його аналіз та заключення.

Основні види аудіограм: тональна порогова (в тому числі шумова), надпорогова, мовна, іграшкова.

Дослідження слуху методом імпендансометрії.

Тема 4. Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження вестибулярного аналізаторів.

Будова кісткового, перетинчастого лабіринтів.

Будова ампулярного та отолітового апаратів.

Провідні шляхи вестибулярного аналізатора.

Адекватні подразники ампулярного та отолітового апаратів.

Групи рефлексів, що виникають при подразненні вестибулярного апарату.

Закономірності ністагму (досліди Евальда, “залізні” закони В.Г.Воячека.

Види і характеристики ністагму.

Дослідження ністагму – спонтанного, постобертowego, калоричного, пресорного.

Дослідження отолітової реакції за В.Г.Воячеком.

Дослідження чутливості отолітового апарату до кумуляції – подразнення на чотириштанговій гойдалці К.І.Хілова.

Диференційна діагностика ураження вестибулярного апарату і мозочка.

Тема 5. Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження носа та навколо носових порожнин.

Будова зовнішнього носа. Порожнина носа, структура його стінок. Кровопостачання і іннервація носа.

Клініко-топографічні особливості будови решітчастого лабіринту, верхньощелепної, лобної, клиноподібної пазух та оточуючих анатомічних утворень.

Особливості будови носової системи у дитячому віці.

Функції носової системи: дихальна, захисна, нюхова і резонаторна.

Дослідження носового дихання, нюхової, мукоциліарної, секреторної функцій слизової оболонки носа.

Методи рентгенологічного дослідження порожнини носа і приносних пазух. Неіонізуючі методи дослідження.

Пункційні методи дослідження приносних пазух.

Фізіологія носа (функції носа). Активні та пасивні бар’єри носа.

Будова та топографія дихальної ділянки носа.

Будова та топографія нюхової ділянки носа.

Будова нюхового аналізатора. Механізм збудження нюхових клітин (теорії нюху).

Кровопостачання стінок носової порожнини, зона Кісельбаха.

Методи дослідження (огляд зовнішнього носа та його порожнини, дослідження дихальної та нюхової функції).

Клінічна анатомія верхньощелепної пазухи.

Клінічна анатомія лобної пазухи.

Клінічна анатомія гратчастої пазухи.

Клінічна анатомія основної пазухи.

Вікові аспекти розвитку біляносних пазух.

Методи дослідження приносних пазух (діафаноскопія, пункції, рентгенографія, томографія, термографія, ехолокація).

Тема 6 Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження глотки, гортані, трахеї, бронхів, стравоходу.

Анатомічна будова носоглотки, ротоглотки, гортаноглотки. Заглотковий простір. Будова піднебінних мигдаликів. Функції глотки. Функції лімфоаденоїдного глоткового кільця.

Топографія гортані. Хрящі, суглоби та зв'язки гортані. Групи м'язів гортані. Анатомічні особливості поверхів гортані. Іннервація гортані, її клінічне значення. Функції гортані.

Будова трахеї. Відділи трахеї і її топографо-анатомічні зв'язки. Структура бронхів.

Кровопостачання, лімфовідтік та іннервація трахеобронхіальної системи.

Будова стравоходу, кровопостачання, іннервація. Відділи стравоходу і їх топографія.

Анатомо-фізіологічні звуження стравоходу.

Функції трахеї, бронхів. Фізіологічні функції стравоходу.

Змістовий модуль 2.

Тема 1. Захворювання зовнішнього та середнього вуха. Гострий гнійний середній отит. Мастоїдит. Антромастоїдотомія.

Зовнішній отит (фурункул, дифузне запалення зовнішнього слухового проходу), отомікоз, бешиха, перихондрит, екзема, отогематома, сірчана пробка. Етіологія, патогенез, клінічні симптоми, методи лікування захворювань зовнішнього вуха. Методи видалення сірчаної пробки та сторонніх тіл.

Шляхи проникнення інфекції у середнє вухо. Стадії розвитку захворювання, клініка, діагностика. Оцінка даних отоскопії у хворих з гострим запаленням середнього вуха, рентгенографії скроневиx кісток за Шюллером, КТ і МРТ-дослідження вуха. Обґрунтування діагнозу, вибір раціональної лікувальної тактики у залежності від стадії захворювання. Показання до парацентезу. Техніка парацентезу.

Особливості перебігу гострого гнійного запалення середнього вуха при інфекційних захворюваннях та у дитячому віці. Наслідки захворювання.

Мастоїдит: етіологія, патогенез, класифікація, клініка типових форм. Диференційний діагноз гострого гнійного середнього отиту, мастоїдиту з зовнішнім отитом. Принципи лікування (консервативне і хірургічне) у залежності від стадії мастоїдиту. Показання до антромастоїдотомії. Атипові форми мастоїдитів. Профілактика.

Тема 2. Хронічні гнійні середні отити, лабіринтити. Сануючі та слуховідновлюючі операції вуха.

Роль захворювань верхніх дихальних шляхів, імунологічного стану організму та алергічного фактора у генезі хронічного гнійного середнього отиту. Обов'язкові ознаки хронічного отиту, мезотимпаніт та епітимпаніт, холестеатома, диференційна діагностика.

Основні принципи консервативного і хірургічного лікування мезо- і епітимпаніту. Показання до радикальної операції на вусі, її етапи. Показання до слуховідновлюючих операцій. Тимпаноластика. Етапи та типи (за Вульштейном). Використання різноманітних матеріалів для відновлювання дефектів барабанної перетинки та слухових кісточок (ауто-гомо- та алотрансплантати).

Лабіринтит. Шляхи проникнення інфекції до внутрішнього вуха. Клінічні форми (обмежений, дифузний, серозний, гнійний, некротичний лабіринтити), діагностика, лікування.

Тема 3. Отогенні внутрішньочерепні ускладнення.

Отогенні внутрічерепні ускладнення.

Шляхи проникнення інфекції із середнього і внутрішнього вуха в порожнину черепа, етапи її розповсюдження, патогенез.

Екстрадуральний, субдуральний абсцеси. Отогенний менінгіт, диференційна діагностика. Симптоми і стадії розвитку отогенних абсцесів мозку та мозочку. Тромбоз сигмовидного синуса. Отогенний сепсис. Основні клінічні ознаки, сучасні методи діагностики.

Основні принципи лікування отогенних внутрішньочерепних ускладнень. Невідкладна хірургічна допомога та інтенсивна консервативна терапія.

Тема 4. Негнійні захворювання вуха.

Гострий та хронічний катар середнього вуха, ексудативний середній отит - причини, значення алергії і дисфункції слухової труби у генезі захворювання. Дані отоскопії, дослідження слухової функції. Методи консервативного і хірургічного лікування: тимпанопункція, міринготомія, шунтування, лазерне дронування барабанної порожнини.

Сенсоневральна приглухуватість – етіологічна класифікація, патогенез, комплексна діагностика, дані акуметрії, сучасні методи консервативного лікування. Профілактика захворювань слухового нерва.

Отосклероз – патоморфологічні зміни у скронеvій кістці, клінічні симптоми, дані акуметрії та вестибулометрії. Принципи консервативного і хірургічного лікування.

Хвороба Мен'єра, патогенез, консервативна терапія, показання до хірургічного лікування. Операції на нервах барабанної порожнини, дронування ендолімфатичного мішка, лабіринтектомія.

Основи реабілітації глухих і слабочуючих хворих. Електродне протезування завитки. Різновиди слухопротезування.

Профілактика порушень слуху. Значення сурдологічних центрів в диспансеризації хворих із захворюваннями вуха.

Змістовий модуль 3.

Тема 1. Гострі захворювання глотки

Гострий фарингіт, клініка, лікування. Хронічний фарингіт і його форми. Вибір методу лікування у залежності від форми захворювання. Лептотрихоз.

Гострі первинні тонзиліти: катаральна, фолікулярна, лакунарна, виразково-плівчаста ангіни. Диференційна діагностика. Загальні принципи обстеження, лікування та профілактики.

Ускладнення ангін. Паратонзиліт, паратонзиллярний абсцес, латерофарингеальний абсцес, внутрішньомигдаликовий абсцес, аденофлегмона, розлита флегмона ший, тонзилогенний медіастиніт, тонзилогенний сепсис. Абсцестонзилектомія. Заглотковий абсцес.

Гострі вторинні тонзиліти: ураження мигдаликів при інфекційних захворюваннях (дифтерії, скарлатині, туляремії, черевному тифі) та при захворюваннях системи крові (інфекційному мононуклеозі, агранулоцитозі, аліментарно-токсичній алейкії, лейкозах). Характерні зміни формули крові. Методи лікування.

Тема 2. Хронічні захворювання глотки

Хронічний тонзиліт: етіологія, патогенез, діагностика. Класифікація хронічного тонзиліту. Місцеві ознаки. Види декомпенсації. Приклади формулювання діагнозу.

Консервативні методи лікування. Показання до хірургічного лікування. Тонзилектомія.

Гіпертрофія глоткового, піднебінних і язикового мигдаликів, аденоїдит. Принципи лікування (консервативного та хірургічного). Показання і протипоказання до тонзилотомії, аденотомії.

Тема 3. Гострий та хронічний риніти.

Деформація зовнішнього носа і носової перегородки. Ринопластика.

Сикоз, екзема, бешиха, ринофіма, фурункул та карбункул носа, можливі ускладнення. Принципи лікування.

Гострі і хронічні риніти. Клінічні стадії. Принципи лікування. Диференційна діагностика гострого риніту, грипу, гострої респіраторної вірусної інфекції. Особливості клінічного перебігу гострого риніту у немовлят.

Основні форми хронічного риніту (катаральний, гіпертрофічний, атрофічний, вазомоторний), клініка, діагностика, лікування. Озена, етіологія, патогенез, клініка, методи лікування.

Алергічні риніти. Сезонний алергічний риніт (поліноз, сінна лихоманка). Цілорічний алергічний риніт. Алергодіагностика в оториноларингології.

Тема 4. Синусити, орбітальні та внутрішньочерепні ускладнення.

Сучасні методи лікування захворювань носа.

Гострий і хронічний синуїт - патологоанатомічні зміни, класифікація, загальні і місцеві симптоми. Додаткові методи дослідження: рентгенографія, КТ, МРТ, термографія та інші.

Лікування – консервативне і хірургічне.

Вікові особливості розвитку приносних порожнин, значення їх у патології ЛОР-органів у дітей. Зв'язок верхньощелепної пазухи з розвитком зубошелепної системи. Показання до операцій на приносних пазухах у дітей.

Риногенні орбітальні ускладнення. Реактивний набряк клітковини орбіти та повік, остеоперіостит орбіти, субперіостальний та ретробульбарний абсцеси, флегмона орбіти.

Риногенні внутрішньочерепні ускладнення. Шляхи проникнення інфекції в порожнину черепа. Екстрадуральний і субдуральний абсцеси, менінгіт, тромбоз печеристого і верхнього поздовжнього синусів.

Клініка ускладнень, принципи лікування.

Змістовий модуль 4.

Тема 1. Гострі та хронічні ларингіти, стенози гортані.

Гострий катаральний ларингіт. Гортанна ангіна, флегмонозний ларингіт, абсцес надгортанника, хондроперихондрит гортані. Гострий ларинготрахеїт у дітей: етіологія, патогенез, клінічна класифікація, клініка, принципи лікування, продовжена назотрахеальна інтубація. Дифтерія гортані.

Хронічний ларингіт: катаральний, гіпертрофічний, атрофічний. Різновиди обмежених форм гіперпластичних ларингітів. Етіологічні фактори гіпертрофічного ларингіту, варіанти захворювання (гіперкератоз, пахідермія, набряк Рейнке), клінічні прояви, можливі ускладнення. Передпухлинні хвороби гортані. Використання мікрохірургічної діагностики. Принципи консервативного та хірургічного лікування. Мікрохірургічні втручання у порожнині гортані.

Професійні захворювання гортані і їх профілактика.

Склерома: етіологія, патоморфологічні стадії і клінічні форми. Методи верифікації склероми, додаткові методи обстеження. Лікування склероми (медикаментозне, дилатативне, хірургічне).

Туберкульоз і вовчак носа: діагностика, лікування. Туберкульоз і вовчак гортані: діагностика, лікування.

Блокада верхнього гортанного нерва: показання, техніка виконання.

Сифіліс носа: діагностика, лікування. Сифіліс глотки і гортані: діагностика, лікування.

Диференційний діагноз склероми, туберкульозу, сифілісу верхніх дихальних шляхів.

Тема 2. Травми ЛОР-органів. Сторонні тіла ЛОР-органів. Носові кровотечі.

Діагностика травм носа і приносівих пазух (пальпація, огляд, рентгенографія кісток носа в боковій проекції). Класифікація травм носа. Перша допомога при травмах.

Місцеві і загальні причини носових кровотеч. Місцеві і загальні засоби зупинки носових кровотеч. Техніка передньої і задньої тампонади носа. Методи зупинки кровотечі з зони Кісельбаха (припікання судин слизової оболонки, хірургічна зупинка носової кровотечі). Кровотечі з решітчастого лабіринту, методи їх зупинки.

Сторонні тіла ЛОР-органів, дихальних шляхів та стравоходу. Опіки стравоходу.

Різновиди сторонніх тіл вуха, симптоматика, особливості видалення. Механізм аспірації сторонніх тіл у дихальні шляхи. Вікові аспекти. Особливості клініки при сторонніх тілах гортані та трахеї, методи їх видалення. Клініка сторонніх тіл бронхів: період гострих респіраторних порушень, латентний період, період ускладнень. Різновиди стенозу бронхів: повний, частковий, вентильний. Рентгенологічне обстеження хворого. Феномен Гольцкнехта-Якобсона. Методи діагностики і видалення.

Симптоматика та ускладнення сторонніх тіл глотки і стравоходу. Клініка. Етапи обстеження хворого з підозрою на стороннє тіло глотки і стравоходу. Рентгенологічні та ультразвукові методи дослідження. Бокова рентгенографія шиї за Земцовим. Місце фіброезофагоскопії в діагностиці та лікуванні сторонніх тіл стравоходу. Показання до ригідної езофагоскопії. Методика проведення.

Ускладнення сторонніх тіл глотки та стравоходу (езофагіт, параезофагіт, абсцес стінки стравоходу, кровотеча, перфорація стінки стравоходу, флегмона шиї, медіастеніт). Колярна медіастіномія.

Опіки стравоходу. Види опіків стравоходу. Характер некрозу при хімічному опіку кислотами, лугами. Патологоанатомічні та клінічні стадії опіків стравоходу. Клініка та перша допомога при опіках стравоходу. Обсяг інфузійної терапії. Профілактика та лікування рубцевих стенозів стравоходу. Бужування стравоходу.

Тема 3. Пухлини та інфекційні гранульоми ЛОР-органів

Пухлини вуха: класифікації, стадії, діагностика, лікування.

Злоякісні пухлини носа і приносівих пазух: стадії, діагностика (групи симптомів), лікування.

Рак, лімфоепітеліома, саркома глотки: стадії, діагностика, лікування.

Злоякісні пухлини гортані: стадії, класифікація за TNM. Клініка, особливості перебігу залежно від локалізації. Лікування: хірургічне, променеве, хіміотерапевтичне.

Юнацька фіброма (ангіофіброма): етіологія, гістологічна будова, особливості перебігу, клініка, діагностика, лікування.

Папіломатоз гортані: етіологія, діагностика (форми папілом), лікування (хірургічне, напівхірургічне, хіміотерапевтичне).

Лікування злоякісних новоутворень ЛОР-органів: хірургічне (назва операцій і показання до них), променеве (доза опромінення), хіміотерапевтичне (препарати, дози).

Фіброма гортані, вузлики голосових складок: причини виникнення, діагностика, лікування.

Додаткові методи дослідження при новоутвореннях ЛОР-органів (рентгенологічне, цитологічне, гістологічне).

Експертиза працездатності хворих з злоякісними новоутвореннями ЛОР-органів.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Всього	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Введення у спеціальність. Ендоскопічні методи дослідження ЛОР-органів	5	-	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження зовнішнього та середнього вуха	5	-	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження звукового аналізатора	5	-	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження вестибулярного аналізаторів	5	-	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження носа та навколо носових порожнин	5	-	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження глотки, гортані, трахеї, бронхів, стравоходу	6	-	6	-
Захворювання зовнішнього та середнього вуха. Гострий гнійний середній отит. Мастоїдит. Антромастоїдотомія	6	-	6	-
Хронічні гнійні середні отити, лабіринтити. Сануючі та слуховідновлюючі операції вуха	6	-	6	-
Отогенні внутрішньочерепні ускладнення	5	-	5	-
Негнійні захворювання вуха	5	-	5	-
Гострі захворювання глотки	5	-	5	-
Хронічні захворювання глотки	5	-	5	-
Гострий та хронічний риніти	5	-	5	-
Синусити, орбітальні та внутрішньочерепні ускладнення	5	-	5	-
Гострі та хронічні ларингіти, стенози гортані	5	-	5	-
Травми ЛОР-органів. Сторонні тіла ЛОР-органів. Носові кровотечі	6	-	6	-
Пухлини та інфекційні гранульоми ЛОР-органів	6	-	6	-
Хвороба Мен'єра: етіологія, патогенез, діагностика, клініка та лікування	9	-	-	9
Ускладнення гострих та середніх гнійних отитів	9	-	-	9
Ексудативний отит	9	-	-	9
Отосклероз: етіологія, патогенез, діагностика, клініка та лікування	9	-	-	9

Сучасні проблеми слуховідновлювальних операцій	9	-	-	9
Нові методи діагностики та лікування сенсоневральної приглухуватості	9	-	-	9
Ринопластика	9	-	-	9
Функціональні захворювання голосового апарату	9	-	-	9
Мікози ЛОР-органів	9	-		9
Засвоєння методики та техніки виконання крікоконікотомії, трахеостомії	9	-		9
Усього	300	-	90	90

4. Теми лекцій – згідно плану годин не надано

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Введення у спеціальність. Ендоскопічні методи дослідження ЛОР-органів	5
2.	Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження зовнішнього та середнього вуха	5
3.	Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження звукового аналізатора	5
4.	Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження вестибулярного аналізаторів	5
5.	Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження носа та навколо носових порожнин	5
6.	Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження глотки, гортані, трахеї, бронхів, стравоходу	6
7.	Захворювання зовнішнього та середнього вуха. Гострий гнійний середній отит. Мастоїдит. Антромастоїдотомія	6
8.	Хронічні гнійні середні отити, лабіринтити. Сануючі та слуховідновлюючі операції вуха	6
9.	Отогенні внутрішньочерепні ускладнення	5
10.	Негнійні захворювання вуха	5
11.	Гострі захворювання глотки	5
11.	Хронічні захворювання глотки	5
12.	Гострий та хронічний риніти	5
13.	Синусити, орбітальні та внутрішньочерепні ускладнення	5
14.	Гострі та хронічні ларингіти, стенози гортані	5
15.	Травми ЛОР-органів. Сторонні тіла ЛОР-органів. Носові кровотечі	6
16.	Пухлини та інфекційні гранульоми ЛОР-органів	6
Усього		90

6. Самостійна робота

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Хвороба Мен'єра: етіологія, патогенез, діагностика, клініка та лікування	9
2.	Ускладнення гострих та середніх гнійних отитів	9

3.	Ексудативний отит	9
4.	Отосклероз: етіологія, патогенез, діагностика, клініка та лікування	9
5.	Сучасні проблеми слуховідновлювальних операцій	9
6.	Нові методи діагностики та лікування сенсоневральної приглухуватості	9
7.	Ринопластика	9
8.	Функціональні захворювання голосового апарату	9
9.	Мікози ЛОР-органів	9
10.	Засвоєння методики та техніки виконання крікоконікотомії, трахеостомії	9
Усього		90

7. Медична (лабораторна) практика здійснюється під час роботи з хворими (в лабораторії)

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Пошкодження вушної раковини. Отогематома. Механізм виникнення. Діагностика, лікування, ускладнення.	6
2.	Переломи піраміди скроневої кістки, пошкодження внутрішнього вуха: механізм виникнення, класифікація, діагностика, лікування.	6
3.	Диференційний діагноз периферичних та центральних повітряно-контузійних пошкоджень.	6
4.	Поранення трахеї: класифікація, діагностика, ускладнення та лікування.	6
5.	Лікування поранених в ЛОР-органи на різних етапах евакуації в мирний та воєний час.	6
6.	Сторонні тіла гортані: класифікація, походження, локалізація, діагностика, способи видалення.	6
7.	Показання до видалення сторонніх тіл стравоходу за допомогою прямої гіпофарингоскопії, езофагоскопії, езофаготомії.	6
8.	Геморагічний ларингіт. Стенозуючий, обтуруючий ларинготрахеобронхіт (післягриповий круп): діагностика, лікування.	6
9.	Дифтерія гортані, трахеї, бронхів (справжній круп): діагностика, лікування.	6
10.	Опіки стравоходу: причини, патанатомія, клінічні стадії. Види опіків стравоходу.	6
всього		60

8. Педагогічна практика здійснюється під час роботи на кафедрі

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Підготовка презентацій лекцій	6
2.	Переклад лекцій для англомовних студентів	6
3.	Допомога у вдосконаленні методичних матеріалів практичних занять	6
4.	Допомога при підготовці презентації та проведення засідання студентського наукового гуртка	6
5.	Проведення практичних занять по заданій тематиці	6
6.	Участь у проведенні заліку з практичних навичок	6
7.	Участь у підготовці білетів для диференційного заліку	6
8.	Участь у розробці таблиць та муляжів для відпрацювання практичних навичок	6
9.	Участь у проведенні методичних засідань кафедри	6

10.	Розробка логістичних схем проведення теоретичної та практичної частини заняття	6
	всього	60

7. Індивідуальні завдання: Участь у клінічних розборах, реферативні повідомлення, написання реферату, доповідь на науково-практичних конференціях, засвоєння ключових методів діагностики, засвоєння основних принципів надання невідкладної допомоги.

8. Завдання для самостійної роботи: опрацювання матеріалу згідно тематичного плану із застосуванням сучасних інформаційних технологій, опрацюванням ситуаційних задач, моделюванням клінічних ситуацій, пошуку online спеціалізованих ресурсів з презентацією сучасних методів дослідження та лікування.

9. Методи навчання: лекція, пояснення, бесіда, організація дослідження, розповідь, ілюстрація, спостереження, клінічно-дослідні роботи, навчальна дискусія, суперечка, обговорення будь-якого питання навчального матеріалу, пізнавальні ігри шляхом моделювання життєвих ситуацій, що викликають інтерес до навчальних предметів, створення ситуації інтересу в процесі викладання навчального матеріалу з використанням пригод, гумористичних уривків, створення ситуації новизни навчального матеріалу, опора на життєвий досвід.

10. Методи оцінювання (контролю): усний контроль: основне запитання, додаткові, допоміжні; запитання у вигляді проблеми; індивідуальне, фронтальне опитування і комбіноване; письмовий контроль; програмований контроль.

11. Форма підсумкового контролю успішності навчання: оцінка з дисципліни (іспит) аспіранта складається з суми балів поточного контролю та балів, отриманих за іспит.

12. Форма поточного контролю успішності навчання: сума балів поточного контролю визначається на основі оцінок поточної навчальної діяльності аспіранта із всіх тем за традиційною 4-бальною системою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно)

Критерії оцінювання кожної теми:

Оцінка "відмінно" виставляється у випадку, коли аспірант знає зміст теми заняття у повному обсязі, ілюструючи відповіді різноманітними прикладами; дає вичерпні, точні та ясні відповіді без будь-яких навідних питань; викладає матеріал без помилок і неточностей; вільно вирішує задачі та виконує практичні завдання різного ступеню складності, самостійно генерує інноваційні ідеї.

Оцінка "добре" виставляється за умови, коли аспірант знає зміст теми заняття та добре його розуміє, відповіді на питання викладає правильно, послідовно та систематично, але вони не є вичерпними, хоча на додаткові питання аспірант відповідає без помилок; вирішує всі задачі і виконує практичні завдання, відчуваючи складнощі лише у найважчих випадках.

Оцінка "задовільно" ставиться аспіранту на основі його знань всього змісту теми заняття та при задовільному рівні його розуміння. Аспірант спроможний вирішувати видозмінені (спрощені) завдання за допомогою навідних питань; вирішує задачі та виконує практичні навички, відчуваючи складнощі у простих випадках; не спроможний самостійно систематично викласти відповідь, але на прямо поставлені запитання відповідає правильно.

Оцінка "незадовільно" виставляється у випадках, коли знання і вміння аспіранта не відповідають вимогам "задовільної" оцінки.

Оцінювання самостійної роботи.

Оцінювання самостійної роботи аспірантів, яка передбачена в темі поряд з аудиторною роботою, здійснюється під час поточного контролю теми на відповідному практичному занятті. Оцінювання тем, які виносяться лише на самостійну роботу і не входять до тем аудиторних навчальних занять, контролюється при проведенні іспиту.

Критерії оцінювання під час проведення іспиту:

Оцінка "відмінно" (80-71) виставляється у випадку, коли аспірант під час співбесіди та виконання отриманого завдання відповів на всі поставлені екзаменаторами запитання з дисципліни у повному обсязі, може проілюструвати відповіді різноманітними прикладами; дає вичерпні, точні та ясні відповіді без будь-яких навідних питань; викладає матеріал без помилок; вільно вирішує задачі та виконує практичні завдання різного ступеню складності, самостійно генерує інноваційні ідеї. В межах діапазону балів оцінювання відбувається з урахуванням окремих несуттєвих неточностей.

Оцінка "добре" (70-61) виставляється за умови, коли аспірант під час співбесіди та виконання отриманого завдання добре відповідає і добре розуміє всі поставлені екзаменаторами запитання з дисципліни, відповіді на питання викладає правильно, послідовно та систематично, але вони не є вичерпними, хоча на додаткові питання аспірант відповідає без помилок; вирішує всі задачі і виконує практичні завдання, відчуваючи складнощі лише у найважчих випадках. В межах діапазону балів оцінювання відбувається з урахуванням окремих допущених помилок.

Оцінка "задовільно" (60-50) ставиться аспіранту на основі його знань всього змісту поставлених екзаменаторами під час співбесіди запитань, виконав отримане завдання і продемонстрував задовільний рівень розуміння та вмінь. Аспірант спроможний вирішувати видозмінені (спрощені) завдання за допомогою навідних питань; вирішує задачі та виконує практичні навички, відчуваючи складнощі у простих випадках; не спроможний самостійно систематично викласти відповідь, але на прямо поставлені запитання відповідає правильно. В межах діапазону балів оцінювання відбувається з урахуванням кількості допущених помилок.

Оцінка "незадовільно" виставляється у випадках, коли знання і вміння аспіранта не відповідають вимогам "задовільної" оцінки.

Розрахунок рейтингових балів

Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (200 балів) для дисциплін, що закінчуються заліком та Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (120 балів) для дисциплін, що закінчуються підсумковим контролем, прийнята рішенням Вченої ради ВНМУ протокол №2 від 28.09.10.

Інструкція оцінювання іспитів та диференційних заліків згідно рішення Вченої Ради ВНМУ від 27.09.2012 р. (в основних положеннях з організації навчального процесу).

Підсумковий контроль є іспитом, що проводиться згідно розкладу іспитів. Максимальна кількість балів, яку може отримати аспірант під час іспиту, складає 80. Підсумковий контроль вважається зарахованим, якщо аспірант набрав не менше 50 балів.

Оцінка за іспит відповідає шкалі: оцінка «5» - 80-71 бал, оцінка «4» - 70-61 бал, оцінка «3» - 60-50 балів.

Поточна успішність вираховується за весь курс вивчення дисципліни, середня арифметична оцінка переводиться у бали згідно 120-бальної шкали.

Отримані бали за поточну успішність та іспит додаються і визначають оцінку з дисципліни. Ця сума відповідає фіксованій шкалі оцінок: оцінка «5» 200-180 балів, оцінка «4» - 179-160 балів, оцінка «3» 159-122 бали.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		Для іспиту, диференційованого заліку
180-200	A	Відмінно
170-179,99	B	Добре
160-169,99	C	Задовільно
141-159,99	D	
122-140,99	E	

	FX	Незадовільно, з можливістю повторного складання
	X	Незадовільно, з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення (навчальний контент (конспект або розширений план лекцій), плани практичних (семінарських) занять, самостійної роботи, питання, методичні вказівки, завдання або кейси для поточного та підсумкового контролю знань і вмінь здобувачів)

14. Рекомендована література

Основна (Базова)

1. Богомольський М.Р., Чистякова В.Р. Детская оториноларингология. - М.: ОЭТАР-МЕД, 2001. - 432 с.
2. Заболотний Д.І., Мітін Ю.В., Драгомирецький В.Д. Оториноларингологія. - К.: Здоров'я, 1999. - С. 177-201.
3. Левин Л.Т., Темкин Я.С. Хирургические болезни уха. - М: Мед. лит., 2002.-432с.
4. Мітін Ю.В. Оториноларингологія. - Київ, «Фарм Арт», 2000. - 304 с.
5. Мітін Ю.В., Васильєв М.В., Заболотний Д.І. та ін. Посібник для практичних занять з оториноларингології. - К.: Здоров'я, 2002. - 168 с.
6. Солдатов І.Б., Гофман В.Р. Оторгауларингологія. - СПб.,2001.- 472
7. Заболотний Д.І., Мітін Ю.В, Драгомирецький В.Д Оториноларингологія – К.: “Здоров’я”, 1999 – С. 367.
8. Мітін Ю.В. Оториноларингологія (лекції). – К.: Фарм Арт, 200. С –283
9. Мітін Ю.В. Посібник для практичного заняття з оториноларингології. – К.: “Здоров’я”, 2002. – С. 5–162.
10. Гардига В.В., Барціховський А.І. Пропедевтика оториноларингології. – Вінниця.2001. – С. 7-195.
11. Пальчун В.Т., Крюков А.І. Оториноларингологія. М.: Литера. 1997. – С. 504.
12. Солдатов І.Б. Руководство по оториноларингологии. М.: 1997. – С. 590.
13. Солдатов І.Б., Гофман В,Р. Оториноларингологія. Санкт-Петербург. 2001. – С. 468.
14. Плужников М.С. Ситуационные задачи. Санкт-Петербург. 1998. – С. 290.

Допоміжна

1. Посібники, журнали, довідники, підручники.
2. Вестник оториноларингологии.
3. Воячек В.И. Военная оториноларингология, М., 1946.
4. Гапанович В.Я. с соавт. Оториноларингологический атлас, Минск., 1989.
5. Журнал вушних, носових і горлових хвороб.
6. Ринологія. Журнал Українського наукового медичного товариства оториноларингології.
7. Заріцький Л.А. Хвороби вуха, носа, горла. К., 1967.
8. Исхаки Ю.Б. с соавт. Детская оториноларингология, Душанбе, 1977.
9. Исхаки Ю.Б. Аллергология в оториноларингологии. Душанбе, 1980.
10. Кіцера О і співавт. Пропедевтика оториноларингології, Львів, 1993.
11. Кіцера О. Клінічна оториноларингологія. Львів, 1996.
12. Кіцера О. Ліки в оториноларингології. Львів, 1999
13. Коваль Г.Ю. с соавт. Рентгенодиагностика заболеваний и поврежденный черепа. К., 1984.
14. Кунельская В.Я. Микозы в оториноларингологии. М., 1989.
15. Линденбратен А.Д. Методика чтения рентгеновских снимков. Л., 1960.
16. Лихачев А.Г. Справочник по оториноларингологии. М., 1984.
17. Пальчун В.Т. Болезни уха, горла, носа (атлас). М., 1991.

18. Погосов В.С Атлас оперативной оториноларингологии. М., 1975.
  19. Потапов И.И. с соавт. Криохирurgia в оториноларингологии. М., 1985.
  20. Родин В.И. Реконструктивные операции в оториноларингологии. М., 1984.
  21. Руководство по оториноларингологии (под ред. А.Г. Лихачева) Т. I-IV. М., 1961.
  22. Савельев В.С. с соавт. Руководство по клинической эндоскопии. М., 1985.
  23. Солдатов И.Б. Лекции по оториноларингологии. М., 1994.
  24. Солдатов И.Б. Руководство по оториноларингологии. М., 1994.
  25. Французов Б.Л. с соавт. Лекарственная терапия заболеваний уха, носа и горла. К., 1980.
  26. Цыганов А.И. Справочник по физиотерапии болезней уха, горла и носа. К., 1981.
  27. Цыганов А.И. с соавт. Справочник по оториноларингологии. К., 1986.
  28. Шеврыгин Б.В. Руководство по детской оториноларингологии. М., 1985.
  29. Швидка і невідкладна допомога в оториноларингології
  30. Блюменталь К.В. Диагностика и терапия синдрома крупа. М., 1973
  31. Дорошук В.П. Патогенетическое лечение угрожающий нарушений дыхания. К., 1979
  32. Ермолаев В.Г. Скорая помощь при заболеваниях уха, горла и пищевода. М., 1976.
  33. Курилин И.А. с соавт. Носовые кровотечения. К., 1976.
  34. Лайко А. А. Невідкладна допомога в дитячій оториноларингології. К., 1998.
  35. Митин Ю.В. с соавт. Носовое кровотечение и эндоназальные хирургические методы его остановки. К., 1995.
  36. Никулина Л.М. Острый стеноз дыхательных путей у детей. М., 1980.
  37. Нисевич Н.И. с соавт. Круп у детей. М., 1973.
  38. Павлищук А.В. Неотложная помощь при некоторых заболеваниях и травмах уха, верхних дыхательных путей и пищевода. Л.-М., 1984.
  39. Рожинская М.А. с соавт. Основы неотложной помощи и реанимации в оториноларингологической практике. М., 1972.
  40. Смирнов Г.А. с соавт. Неотложная помощь при заболеваниях уха, горла, и носа. М., 1974.
  41. Тарасов Д.И. с соавт. Скорая и неотложная помощь в оториноларингологии. М., 1977.
  42. Тарасов Д.И. Острые стенозы гортани и трахеи. М., 1965.
  43. Ундриц В.Ф. Острые стенозы гортани. М., 1950.
  44. Фейгин Г.А. с соавт, Острый стенозирующий ларинготрахеобронхит у детей. Алма-Ата, 1981.
  45. Шевригин Б.В. с соавт. Трахеотомия (трахеостомия) у детей. М., 1981.
  46. Шустер М.А. с соавт. Неотложная помощь в оториноларингологии. М., 1989.
- Травми ЛОР-органів.
47. Зенгер В.Г. с соавт. Повреждения гортани и трахеи. М., 1991.
  48. Маерович И.М. Травма головного мозга и слух. Л., 1975.
  49. Педаченко Е.Г. Травматическая ушная ликворея. К., 1995.
  50. Темкин Я.С. Профессиональные болезни и травмы уха. М., 1968.
  51. Юнина А.И. Травмы органов шеи и их осложнения. М., 1972.
- Захворювання вуха.
52. Андреева Д.Н. Хирургическое лечение аномалий ушных раковин. Л.-М., 1971.
  53. Базаров В.Г. с соавт. Основы аудиологии и слухопротезирования. М., 1984.
  54. Бартенева А.А. Проблемы тимпаноластики. Л., 1974.
  55. Благовещенская Н.С. Отоневрологические симптомы и синдромы. М., 1981.
  56. Велицкий А.П. Ушные шумы. Л., 1978.
  57. Евдошенко Е.А. с соавт. Нейросенсорная тугоухость. К., 1989.
  58. Ермолаев В.Г. с соавт. Практическая аудиология. Л.-М., 1969.
  59. Вольфович М.И. с соавт, Хронический гнойный средний отит. М., 1967.
  60. Вульштейн Х. Слухоулучшающие операции. М., 1972.
  61. Гершман С.А. Хирургическое лечение хронических гнойных эпитимпанитов. Л., 1969.
  62. Загарских М.Г. Этиология, патогенез и методы лечения хронических гнойных мезотимпанитов, Кишинев, 1974.

63. Земцов Г.М. Рентгенодиагностика воспалительных заболеваний среднего уха. М., 1957.
  64. Козлов М.Я. Хирургическая реабилитация слуха у детей. М., 1981.
  65. Коломийченко А.И. с соавт. Операции на стремени при отосклерозе. К., 1962
  66. Кручинский Г.В. Пластика ушной раковины. М., 1975.
  67. Крылов Б.С. Невринома слухового нерва. М., 1984.
  68. Кунельская В.Я. Отомикозы. М., 1968
  69. Локоткина Л.Ю. Клиника, микробиология и иммунология хронических отитов. Л., 1973.
  70. Левин Л.Т. с соавт. Хирургические болезни уха, М., 1948.
  71. Люлько В.К. с соавт. Атлас операций на ухе. К., 1989.
  72. Мишенькин Н.В. Вопросы клиники, диагностики и лечения хронических отитов, Омск, 1979.
  73. Неймарк Е.З. Тромбозы внутричерепных синусов и вен. М., 1975.
  74. Петрова Л.Н. Хирургия тугоухости при негнойных заболеваниях. Л.-М., 1975
  75. Петрова Л.Н. Хирургия тугоухости при гнойных заболеваниях. Л., 1979.
  76. Потапов И.И. Тимпанопластика. М., 1963.
  77. Преображенский Ю.Б. Тимпанопластика. М., 1965.
  78. Преображенский Н.А. с соавт. Стапедэктомия и стапедопластика при отосклерозе. М., 1973.
  79. Преображенский Н.А. Тугоухость. М., 1978.
  80. Преображенский Н.А. Экссудативный средний отит. М., 1987.
  81. Радугин К.Б. Адгезивный средний отит. М., 1972.
  82. Ратенберг М.А. Лечение тугоухости. Л.-М., 1968.
  83. Рахмилевич А.Г. Шум и орган слуха. Л.-М., 1968.
  84. Родин В.И. с соавт. Слухоулучшающие операции с гомотрансплантацией слуховых косточек. К., 1978.ь
  85. Сватко Л.Г. Отосклероз. Казань, 1974.
  86. Солдатов И.Б. с соавт. Функциональная диагностика и вопросы современной хирургии отосклероза. М., 1974.
  87. Солдатов И.Б. Патология внутреннего уха. Куйбышев, 1983.
  88. Солдатов И.Б. Шум в ушах как симптом патологии слуха. М., 1984.
  89. Тарасов Д.И. с соавт. Тугоухость у детей. М., 1984.
  90. Тарасов Д.И. Заболевания среднего уха. М., 1988.
  91. Хечинашвили С.И. Вопросы теории и практики слуховосстановительной хирургии. Тбилиси, 1963.
  92. Хилов К.Л. Отосклероз. М., 1965.
  93. Яшан И.А. Эндомеатальная тимпанопластика. К., 1982.
- Отогенні ускладнення.
94. Гаршин М.И. Отогенный менингит. М., 1963.
  95. Жукович А.В. Частная отоневрология. Л., 1966.
  96. Калина В.О. Отогенные абсцессы мозга. М., 1957.
  97. Курилин И.А. с соавт. Отиты и анtritы у детей грудного возраста. К., 1969.
  98. Козлов М.Я. Острые отиты у детей и их осложнения Л., 1986.
  99. Курдова З.И. Диагностика отогенных внутричерепных осложнений М., 1966
  100. Маковская Г.Г. Туберкулезный менингит у детей. М., 1964.
  101. Митин Ю.В. с соавт. Отогенные внутричерепные осложнения и отогенный сепсис. Риногенные орбитальные внутричерепные осложнения. К., 1989.
  102. Михелович М.С. Отогенный сепсис. Архангельск, 1974.
  103. Пальчун В.Т. с соавт. Неврологические осложнения в оториноларингологии. М., 1977.
  104. Темкин Я.С. Острый отит и его осложнения. М., 1955.
  105. Фельдман А.И. Мастоидит. М., 1949.
  106. Гаршин М.М. Отогенный менингит. М., 1963.
  107. Циммерман Г.С. Ухо и мозг. М., 1967.
  108. Шахнович Р.А. Абсцессы головного мозга ушного происхождения. М., 1949.

Захворювання вестибулярного аналізатора.

109. Аськова Л.Н. Болезнь Меньера. Самара, 1991.
110. Базаров В.Г. Клиническая вестибулометрия. К., 1988.
111. Бернацкий В.Н. Морская болезнь. М., 1983.
112. Еремей А.А. Болезнь Меньера. Кишинев, 1984.
113. Миньковский А.Х. Клиническая лабиринтология. М., 1974.
114. Олисов В.С. Лабиринтиты. М., 1973.
115. Солдатов И.Б. с соавт. Вестибулярная дисфункция. М., 1980.

Захворювання глотки і стравоходу.

116. Дрогомирецкий В.Д. Паратонзиллит. К., 1982.
117. Заболотный Д.И. с соавт. Теоретические аспекты генеза и терапии хронического тонзиллита. К., 1999.
118. Ковалева Л.М. с соавт. Ангины у детей. Санкт-Петербург, 1995.
119. Левин А.Л. Катары верхних дыхательных путей и их профилактика. М., 1973
120. Лопотко И.А. с соавт. Острый и хронический тонзиллит. Л., 1963.
121. Ляшенко Ю.И. Ангины. Л., 1985.
122. Мостовой С.И. с соавт. Аденоидные разрастания у детей первого года жизни. К., 1970
123. Мостовой С.И. с соавт. Хронический тонзиллит (диагностика и консервативное лечение). К., 1973.
124. Ноткина М.Г., Ангина Симановского-Венсана, Кемерово, 1970.
125. Попа В.А. Хронический тонзиллит. Кишинева, 1984.
126. Преображенский Б.С. с соавт. Ангины, хронический тонзиллит и сопряженные с ним заболевания, М., 1970.
127. Ратнер В.А. Острые воспаления зева М., 1959.
128. Рамулевичюте Д.И. с соавт. Болезни пищевода и кардии. М., 1986.
129. Фельдман А.И. Болезни пищевода. М., 1949.

Сторонні тіла, опіки глотки і стравоходу.

130. Борис А.И. с соавт. Химические ожоги пищеварительного тракта. Минск, 1975.
131. Загарских М.Г. Лечение острых ожогов и стенозов пищевода. М., 1961.
132. Курилин И.А. с соавт. Инородные тела пищевода К., 1977
133. Радугин К.Б. с соавт. Инородные тела горнано-глотки и пищевода. М., 1973.
134. Ратнер Г.Л. с соавт. Ожоги пищевода и их последствия. М., 1982.
135. Разанов Б.С. Инородные тела, травмы пищевода и связанные с ними осложнения. М., 1961.
136. Терновский С.Д. с соавт. Лечение химических ожогов и рубцевых сужений пищевода у детей. М., 1963.

Захворювання гортані, трахеї і бронхів.

137. Барияк Р.О., Кицера О.О. Эндоскопия дыхательных путей и пищевода. К., 1971.
138. Дайняк Л.Б. с соавт. Микозы верхних дыхательных путей. М., 1979.
139. Ермолаев В.Г. с соавт. Хирургические болезни глотки гортани, трахеи, бронхов и пищевода. М., 1954.
140. Ермолаев В.Г. с соавт. Руководство по фониатрии. Л., 1970.
141. Зарицкий Л.А. с соавт. Практическая фониатрия. К., 1984.
142. Максимов И. Фониатрия. М., 1987.
143. Митин Ю.В. Острый ларинготрахеит у детей. М., 1986.
144. Митин Ю.В. с соавт. Клиническая анатомия, физиология, методы исследования и основные заболевания гортани. К., 1988 (метод. реком.).
145. Перельман М.И. Хирургия трахеи. М., 1972.
146. Преображенский Ю.Б. с соавт. Микроларингоскопия и эндоларингеальная микрохирургия. М., 1980.
147. Солнцев А.М. с соавт. Кисты челюстно-лицевой области и шеи. К., 1982.
148. Тарасов Д.И. с соавт. Стенозы и дефекты гортани и трахеи. Кишинев, 1982.
149. Хитров Ф.М. Дефекты и рубцевые заращения глотки, шейного отдела пищевода, гортани, трахеи и методика их устранения. М., 1963.

Захворювання носа і біляносових синусів.

150. Бернадский Ю.И. Одонтогенные гаймориты. М., 1968.
  151. Благовещенская Н.С. Сочетанные поражения лобных пазух и мозга. М., 1972.
  152. Бокштейн Ф.С. Внутриносовая хирургия. М., 1956.
  153. Дайняк Л.Б. Вазомоторный ринит. М., 1966.
  154. Добровольский Ф.И. с соавт. Придаточные пазухи носа и их связь с заболеваниями глазницы. М., 1966.
  155. Казымова М.Н. с соавт. Корал-Оглы Р.Д. Кисты придаточных пазух носа. Лечение воспалительных заболеваний верхнечелюстных и лобных пазух. Кишинев, 1983.
  156. Козлов М.Я. Воспаление придаточных пазух носа у детей. М., 1985.
  157. Компанец С.М. Болезни носа и околоносовых пазух. К., 1949.
  158. Кручинина И.Л. с соавт. Синуситы в детском возрасте. М., 1989.
  159. Лихачев А.Г. М., с соавт. Хронические аллергические риносинуситы М., 1966.
  160. Пальчун В.Т. с соавт. Параназальные синуситы. М., 1966.
  161. Плужников М.С. с соавт. Воспалительные и аллергические заболевания носа и околоносовых пазух. К., 1990.
  162. Темкин Я.С. с соавт. Хирургические болезни носа. М., 1949.
  163. Темкина И.Я. Патогенез, клиника и профилактика осложнений при пункции гайморовой пазухи. М., 1963.
  164. Уваров Р.М. Одонтогенные гаймориты. Л., 1962.
  165. Шеврыгин Б.В. Внутриносовая микрохирургия. Кишинев, 1981.
- Пухлини ЛОР-органів.
166. Антонів В.Ф. з співавт. Новоутворення вуха. К., 1997.
  167. Вознесенская И.А. Папилломы верхних дыхательных путей. М., 1974.
  168. Зимонт Д.И. Злокачественные опухоли полости носа, околоносовых пазух и глотки. М., 1957.
  169. Козлова Д.И. с соавт. Опухоли ЛОР-органов. М., 1979.
  170. Кореньков П.С. Рак гортани. К., 1973.
  171. Курилин И.А. с соавт. Папилломатоз гортани. К., 1972.
  172. Мануйлов Е.Н. с соавт. Юношеская ангиофиброма основания черепа. М., 1971.
  173. Огольцова Е.С. Злокачественные опухоли верхних дыхательных путей. М., 1984.
  174. Павлов А.С. с соавт. Злокачественные опухоли носоглотки и их лучевое лечение. М., 1985.
  175. Пачес А.И. с соавт. Опухоли головы и шеи. М., 1971.
  176. Погосов В.С. с соавт. Злокачественные опухоли глотки у взрослых детей. М., 1984.
  177. Погосов В.С. с соавт. Доброкачественные и злокачественные опухоли ротоглотки. М., 1984.
  178. Потапов И.И. Доброкачественные опухоли глотки. М., 1960.
  179. Раков А.И. с соавт. Радикальные операции при метастазах рака. Л., 1969.
  180. Светлаков М.И. Раковые опухоли гортани. Л., 1964.
  181. Цыганов А.И. с соавт. Функциональные резекции гортани при раке. К., 1976.
  182. Шантуров А.Г. с соавт. Дефекты глотки при хирургическом лечении рака гортани. Иркутск, 1987.
  183. Шварц Б.А. Злокачественные новообразования ЛОР-органов. М., 1961.
- Специфічні захворювання дихальних шляхів.
184. Барилляк Р.А. с соавт. Склерома. К., 1974.
  185. Дайняк Л.Б. с соавт. Микозы верхних дыхательных путей. М., 1979
  186. Даль М.К. с соавт. Склерома. К., 1959.
  187. Зарицкий Л.А. Склерома верхних дыхательных путей. К., 1948.
  188. Зарицкий Л.А. Озена. К., 1977.
  189. Красильников А.П. с соавт. Склерома. Минск, 1971.
  190. Красильников А.П. с соавт. Озена. Минск, 1974.
  191. Михайловский С.В. Склерома дыхательных путей. М., 1959.
- Професійні захворювання ЛОР-органів.

192. Солдатов И.Б. с соавт. Профессиональная патология верхних дыхательных путей в химической промышленности. М., 1976.
193. Остапкович В.Е. Профессиональные заболевания ЛОР-органов. М., 1982.
194. Родин В.И. Профессиональные заболевания уха, горла и носа. М., 1977.
195. Ромм С.З. Профессиональная тугоухость. Л-М., 1966.
Экспертиза в оториноларингології.
196. Марченко В.М. с соавт. Врачебно-трудовая экспертиза и реабилитация при патологии ЛОР-органов. К., 1979.
197. Шапаренко Б.А. с соавт. Врачебно-трудовая экспертиза в оториноларингологии. М., 1979.
198. Шапаренко Б.А. Временная нетрудоспособность больных после операция на ЛОР-органах. ЖУНГБ, 1981. - №3. – С. 62-65.

15. Інформаційні ресурси

1. www.meduniver.com
2. <http://www.innerbody.com/>
3. www.ncbi.nih.gov/pubmed
4. <http://www.iol.com.ua>
5. http://old.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20050421_181.html
6. <https://cyberleninka.ru/>
7. www.meduniver.com
8. <http://www.anatomy.tj/>
9. <http://anatomia.at.ua/>
10. <http://www.anatomyatlases.org/>
11. <https://aclandanatomy.com/>
12. <http://www.anatomatlas.com/>
13. <http://www.healthline.com/human-body-maps>
14. www.PubMed.com